

ESKİ

ET1-Nef'i Divanı'nda "Perişan" kavramının kullanımı

Osman KUFACI¹

APA: Kufacı, O. (2019). *Nef'i Divanı'nda "Perişan" kavramının kullanımı. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (05), 242-252. DOI: 10.29000/rumelide.580559

Öz

17. yüzyıl Türk edebiyatında önemli bir yeri olan Nef' i'nin sanatına güvenen, bildiğini söylemekten çekinmeyen bir karakteri vardı. Zaman zaman hırçın, tutarsız, saldırgan olmuştur. Sanatkâr kişiliğinde gelenek kısı kacından kurtulma isteği görülür. Olgunluk döneminde bütün İran şairlerine karşı üstünlük iddiasında bulunur. Ancak Örfi ve Enveri'den ihtiyatla söz eder. Türk şairler içerisinde başta Bâkî olmak üzere Fuzûlî, Şeyhülislâm Yahyâ, Şâhidî (İbrâhim Dede) gibi şairlere nazireler kaleme almıştır. Nef' i'nin şiiri üç kavramla özetlenebilir: Övgü, övünme ve yerme. Divan şiirinde kendine has bir üslup oluşturmayı başaran Nef' i, şiirini mübalağa ile beslemiştir. Düşüncelerini mazmunların arkasına saklanmadan açıkça ifade eder. Anlamdaki derinleşmeyi ve yoğunlaşmayı zengin hayaller ile sağlar. Şiirinde anlamda kapalılık ve sanat endişesi hissedilmez. Kelime oyunları yapmak yerine manaya, mazmuna, ahenge ve musikiye önem verir. Sebk-i Hindi akımının dil ve üslup anlayışına bağlı olmasına rağmen bu akımın şairleri arasında gösterilmez. Dilinin oldukça sağlam olduğu söylenebilir. Yabancı kelimeleri fazlaca kullanmıştır. Kasidelerinde debdebeli, yabancı kelimelerden oluşan terkiplerle dolu bir dil görülür. Ancak gazellerindeki dili, kasidelerine göre daha sadedir. Yenişehirli Avni Bey'e kadar bazı şairler bilhassa kaside sahasında onun ustalığını kabul etmişlerdir. Nef' iyâne söyleyişin/tarzın sahibidir. Şiirlerine farklı dönemlerde nazireler yazılmıştır. Onun tesiri Namık Kemal, Ziya Paşa ve Tevfik Fikret gibi şairlere kadar ulaşmıştır. Bu çalışmada, Nef' i'nin "perişan" kavramına yüklediği anlamları ve kelimenin hangi kavramları vasıflandırdığı, hangi kelimelerle alakalı kullanıldığı ele alındı. İncelemede "perişân", "perişânî", "perişânlık" kelimeleri esas alındı. Elde edilen bulgular başlıklar hâlinde sıralandı. Nef' i gibi divan şiirimizin büyük bir şairinin *Divanı*'nda kelimenin hangi manalarla ne şekilde yer aldığı belirlendi. Ayrıca çalışma ile divan şiirinin estetik dünyasının belirlenmesi yönünde yapılacak daha genel araştırmalara katkı sunmak hedeflendi.

Anahtar kelimeler: *Nef'i Divanı*, perişan kavramı, divan şiiri.

The use of the concept of "Perişan" (Miserable) in *Divan* by Nefi

Abstract

Nef' i, an influential figure in the 17th century Turkish literature, had a disposition to trust his art and have no qualms about telling what we knew was right. He was occasionally ill-tempered and aggressive. His artist persona reflects a desire to be freed from the grip of tradition. In his mature years, Nef' i claimed to surpass all Persian poets. However, he talked about Örfi and Enveri with caution. He penned nazires (parallel poems) for Turkish poets such as Fuzûlî, Şeyhülislâm Yahyâ, Şâhidî (İbrâhim Dede), and Bâkî in particular. Nef' i's poetry can be summarized in three concepts:

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Sinop, Türkiye), osmankufaci@hotmail.com.tr. ORCID ID: 0000-0002-8505-6518 [Makale kayıt tarihi: 16.06.2019-kabul tarihi:17.08.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580559]

eulogy, self-praise and satire. Accomplishing to develop his unique style in Ottoman poetry, Nef’i nourished his poetry with hyperbole. He expressed his ideas openly without hiding behind imagery. He achieved depth and intensity in meaning through rich dreams. His poetry does not show concern for hidden meanings and art. Instead of playing with words, he attached importance to meaning, imagery, harmony and music. Although he was committed to the linguistic and stylistic approach of Sebki-Hindi movement, he is not considered among the poets of this movement. It may be noted that he had a pretty solid style. He frequently used foreign words. His qasidahs (“ode”) demonstrate a pompous language full of compounds comprising foreign words. However, his ghazels (lyrics) has a plainer language than his qasidahs. Some poets accepted his mastery, particularly in qasidah writing, until Yenişehirli Avni Bey. He invented the Nef’i saying/style. Nazires were written to his poems in different periods. His influence reached up to poets like Namık Kemal, Ziya Paşa and Tefvik Fikret. This study addresses the meanings ascribed to the concept of “perişan” (miserable) by Nef’i, the meanings described through this word, and which words it is used in relation to. The analysis focuses on the words “perîşân”, “perîşânî”, and “perîşânlık”. Findings are given under a number of titles. The study identifies what meanings this word has and in which ways it is used in the *Divan* of a great poet of Ottoman poetry like Nef’i. The study also intends to contribute to the more general research aimed at revealing the aesthetic world of the Ottoman poetry.

Keywords : *Divan of Nef’i*, Concept Of Perişan, Divan Poetry.

Giriş

980/1572 yılı civarında dünyaya geldiği tahmin edilen Nef’i’nin asıl adı Ömer’dir. Doğum yeri, Erzurum’un Pasinler (Hasankale) ilçesidir. Dört padişah döneminde yaşayan Nef’i, IV. Murad zamanında sanatının ve şöhretinin zirvesine erişti. Hırçın kişiliği ve davranışları, bilhassa yergileri gözden düşmesine ve devlet adamlarının hedefi olmasına yol açtı. Şöhreti dolayısıyla kıskançklara maruz kaldı. Bu yüzden sıkıntılar yaşadı. Şiirlerinden üç defa görevinden azledildiği anlaşılmaktadır.

Rivayete göre IV. Murad, sarayda şairin *Sihâm-ı Kazâ* adlı eserini okurken taht yakınına yıldırım düşmüş. Sultan, bu durumu uğursuzluk addetmiş. Nef’i’ye hicvi yasaklayıp onu görevinden uzaklaştırmış. Ancak şair, yine hicivlerine devam etmiş. Hicivleri nedeniyle ölüme mahkûm edildi. Nef’i saray odunluğunda boğdurulmuş ve cesedi denize atılmıştır. Kaynaklarda ölümü için farklı tarihler verilmektedir. Bununla birlikte “Katline oldu sebab hicvi hele Nef’i’nin” ve “Geçti Sihâm-ı Kazâ” mısraları 1044 Şâban/1635 Ocak tarihinin doğruluğunu teyit etmektedir.

Sanatına güvenen, bildiğini ve hissettiğini açık olarak dile getirmekten çekinmeyen bir yapısı olan Nef’i, zaman zaman hırçın, tutarsız, saldırgan olmuştur. Sanatkâr kişiliğinde gelenek kıskacından kurtulma endişesi taşır. Örfî-i Şîrâzî dışındaki İran şairleri onun için artık aşılması gereken basit şairler konumundadır. Kasidelerinde tok ve gür bir sesi varken, gazellerinde mûnis ve rindmeşrep bir anlayışa sahiptir. İlk dönem şiirlerinde İran edebiyatı etkisi vardır. Onun bilhassa Örfî, Evhadüddîn-i Enverî ve Hâfız-ı Şîrâzî’yi takip ettiği söylenebilir. Olgunluk döneminde bütün İran şairlerine karşı üstünlük iddiasında bulunur. Ancak Örfî ve Enverî’den ihtiyatla söz eder. Türk şairler arasında başta Bâkî olmak üzere Fuzûlî, Şeyhülislâm Zekeriyâzâde Yahyâ, Şâhidî (İbrâhim Dede) gibi şairlerin şiirleri için nazireler kaleme almıştır. Bazı işaretler bir Mevlevî muhibbi olabileceğini akla getirmektedir.

Nef’i’nin sanatının temel özelliği mübalağa ve ahenkli söyleyişidir. Güçlü muhayyilesi ile mübalağaları kasidelerinde yeni hayallerle süsleyerek çok başarılı olmuştur. Şiirde olmazsa olmazlarından biri de

ahenkli. Şiirin konusu ve ahengi ile kelimelerinin uyuşmasına son derece özen gösterir. Divan şairlerimiz içerisinde fahriyeye en çok yer veren şair Nef'i'dir. Kasidelerinin fahriye bölümlerinde kendini överken, rakiplerini yermekten kendini alamamıştır. Böylece kasideye hicvi de katmış, överken ve övünürken diğerlerini de yermiş ve hicvetmiştir. Bu da onun kasidesinin, diğer şairlerinkinden farklı bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Kasidede üstat olarak tanınan şair, gazellerinde mübalağa kudretini bir tarafa bırakmış, daha zarif ve ince bir havaya bürünmüştür. Rindane, âşıkane ve tasavvufi konuları işlemeyi tercih etmiştir.²

Nef'i'nin şiiri üç kavramla özetlenebilir: Övgü, övünme ve yeme. Divan şiirinde kendine has bir üslup oluşturmayı başaran Nef'i, şiirini mübalağa ile beslemiştir. Düşüncelerini mazmunların arkasına saklanmadan açıkça ifade eder. Anlamdaki derinleşmeyi ve yoğunlaşmayı zengin hayaller ile sağlar. Şiirinde anlamda kapalılık ve sanat endişesi hissedilmez. Kelime oyunları yapmak yerine mânaya, mazmuna, âhenge ve mûsikiye önem verir. Sebk-i Hindî akımının dil ve üslup anlayışına bağlı olmasına rağmen bu akımın şairleri arasında gösterilmez. Dilinin oldukça sağlam olduğu söylenebilir. Yabancı kelimeleri fazlaca kullanmıştır. Kasidelerinde debdebeli, yabancı kelimelerden oluşan terkiplerle dolu bir dil görülür. Ancak gazellerindeki dili, kasidelerine göre daha sadedir. Yenişehirli Avni Bey'e kadar bazı şairler bilhassa kaside sahasında onun ustalığını kabul etmişlerdir. Nef'iyâne söyleyişin/tarzın sahibidir. Şiirlerine farklı dönemlerde nazireler yazılmıştır. Onun tesiri Nâmık Kemal, Ziyâ Paşa ve Tevfik Fikret gibi şairlere kadar ulaşmıştır. Eserleri: 1. *Türkçe Divan*. 2. *Farsça Divan*. 3. *Tuhfetül-uşşâk, Farsça Divan*'da olan doksan yedi beyitlik bir kasideden ibarettir. 4. *Sihâm-ı Kazâ*: Şairin hicivlerinin yer aldığı bu mecmuada ince hayallerle bezenmiş, sanatlı, zekâ ürünü manzumelerin yanı sıra kaba sözlere, küfür gibi sıradan ifadelere rastlanır. Nef'i'nin bir de münşeât mecmuası olduğu ifade edilmişse de bir mektubu hariç başka yazıları bugün için elimizde değildir.³

Nef'i Divanı'nda "Perişân" kavramı

Kamus-ı Türkî'de (Şemseddin Sâmî, 1900: 355) perişan kelimesi için 1. "Dağınık, dağılmış, mecmû' olmayan, perâkende." 2. "Muntazam ve mürettep olmayan, karışık, karmakarışık." 3. "Mükedder, magmûm, elemzede." anlamları verilmiştir. *Lûgat-i Ebuzziyâ*'da (Ebuzziyâ Tevfik, 1888:289) kelime için şu anlamlar yer alır: 1. "Dağılmış, karışmış, dağınık, karışık.", 2. "Gamnâk, elemnâk, mütekeddirü'l-hâtr." Yine aynı sözlükte, "Perişânî" kelimesi için "perişanlık"; "perişanlık" kelimesi için ise "Acz, fakr, tagyir-i hâl" karşılıkları kullanılmıştır. *Mükemmel Osmanlı Lûgati*'nde (Alî Nazîmâ - Reşâd (Faik), 1901: 171) kelimenin 1. "Dağınık, karışık.", 2. Bozuk, intizamsız, mükedder." anlamları mevcuttur. *Lûgat-i Nâcî*'de (Muallim Nâcî, 1904: 192) kelimenin, "1. Dağınık, karışık.", 2. "Bozuk, intizamsız, mükedder." anlamları bulunur. *Resimli Türkçe Kamus*'ta (Kestelli, 1927: 187) "Dağınık, karışık" ve "Kederli" olmak üzere kelimenin iki anlamı görülmektedir. *Lehçe-i Osmanî*'de (Ahmet Vefik Paşa, 1876: 987) kelimenin "Perakende, bozuk, darmadağın, harap, mükedder, sefil, muzmahil, şaşkın." anlamlarına rastlanır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ta* (1997:860) kelimeye "dağınık, karışık, dağınık saç.", "Bozuk, düzensiz.", "Kederli, kaygılı." olmak üzere üç karşılık kaydeder. *Kubbealtı Lûgati*'nda (Kubbealtı lûgati, 2019) kelime 1. "Dağınık, düzensiz, karmakarışık.", 2. "mec. Acınacak durumda, zavallı, kederli, muhtarip." şeklinde tanımlanır. *Türkçe Sözlük*'te (*Türkçe Sözlük*, 1998: 1792) 1. "Dağınık olma durumu, dağınık, düzensiz, karmakarışık.", 2. "Acınacak durumda olan, zavallı." olmak üzere

² Ocak, Fatma Tulga (1991). "Nef'i ve Eski Türk Edebiyatımızdaki Yeri", *Ölümünün Üçyüzdüncü Yılında Nef'i*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 17-18.

³ Nef'i'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği için şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Akkuş, Metin (2006). "Nef'i", *DİA*, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 523-525; İpekten, Haluk (2007). *Nef'i Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Ankara: Akçağ, s. 55-104; Karahan, Abdülkadir (1972). *Nef'i Divanından Seçmeler*, Ankara: MEB, s. 1-13.

kelimenin iki farklı anlamıyla karşılaşırız. Perişan kelimesine sözlüklerde çoğunlukla “dağınık, karışık” ve “kederli, zavallı” anlamlarının verilmesi söz konusudur.

Bu çalışmada, perişan kavramının *Nef’i Divanı*’nda⁴ kâkül, hâtır, hâl, ahvâl, takvîm, turra, perçem, tâc ve destâr, zülf, gîsû, dil, rîg, evzâ, ahvâl-i zamâne, akıl, cemiyet-i ağıâr, cemiyet-i yârân, evsâf kelimeleri ve terkipleri ile ilgili kullanımını ele alacağız.

1. Ahvâl/ ahvâl-i zamâne/ evzâ/ hâl (hâller, durumlar, içerisinde bulunulan zamanın hâlleri)

Hafız Ahmet Paşa’dan (d. 1564-ö. 1632) yardım isteyen Nef’i, kötü ahvalini (durumunu) nitelerken perişan (zavallı) ve mükedder (kederli) kelimelerini bilhassa seçmektedir:

Kaldım ayakda perişân u mükedder-ahvâl

Dest-gîr ol bana ey Âsaf-ı Cemgâh meded

(Akkuş, 2018: 247)

“Perişan ve kederli bir hâlde ortada kaldım. Perişan ve kederli durumlar karşısında yıkılmadım. Ey Cem rütbeli Asaf (Hafız Ahmet Paşa), elimden tut, bana yardımcı ol.”

Yine olumsuz bir anlam bulunan beyitte zamanın hâllerinin vasıflarından biri perişan (karmakarışık, düzensiz) olmasıdır:

Tâ gerdiş-i gerdûn ile ahvâl-i zamâne

Geh muntazam u gâh perişân u dijemdir

(Akkuş, 2018: 212)

“Feleğin dönüşü ile içerisinde bulunulan zamanın/zamanın halkının hâlleri bazen düzenli bazen karmakarışık ve rahatsızlık vericidir.”

Nef’i, feleğin perişan hâllerinin birbirine uyması durumunda yani insanlar üzerinde ters etkiye sahip olmaması hâlinde, her şartta dost gibi görünenlere razı olacağını açıklar. Şair, feleğin hâllerinin vasfını perişan (karmakarışık, düzensiz) kelimesi ile olumsuz olarak dile getirilmiştir:

Her ne hâl ise müdârâya olurum râzî

Uysa birbirine evzâ-ı perişân-ı felek

(Akkuş, 2018: 99)

“Feleğin perişan hâlleri birbirine uysa her durumda dost gibi görünenlere razı olurum.”

Perişan kelimesinin sıfat olarak en çok kullanıldığı, niteliğini belirtmek üzere önüne geldiği kavram hâldir. Nef’i; Sultan Murad (1623-1640) gibi dünya padişahını övmesine rağmen hâlinin böyle perişan (zavallı) olmasını mantıklı bulmamaktadır:

Ma’kûl mudur böyle perişân ola hâlim

Memdûhum ola sencileyin server-i âlem

(Akkuş, 2018: 95)

⁴ Nef’i’ye ait şiirler ve sayfa numaraları; Akkuş, Metin (2018). *Nefî Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 13.02.2019]’dan alınmıştır.

"Senin (Sultan Murad) gibi âlemin önderini övmeme rağmen hâlimin böyle perişan olması olacak şey midir?"

Kâim-makâm Mehemmed Paşa övgüsünde kaleme aldığı kasidenin ikinci beytinde Nef'i, hâli perişan olan yetenekliler topluluğuna müjde vermektedir. Ona göre yüce felek aksi istikamette dönmekten pişman olmuştur. Divan şiirinde hiciv türünün önemli şairi Nef'i'nin, yetenekliler topluluğunun durumunu tespit etmek/ortaya koymak için perişan (acınacak, zavallı, kederli) kelimesini seçmesi dönemine eleştiri olarak değerlendirilebilir:

Müjde hayl-i müsta'iddân-ı perîşân hâle ki
Oldu nâdim aksine devr etmeden çarh-ı berîn
(Akkuş, 2018: 201)

"Hâli perişan olan yetenekliler topluluğuna müjde olsun ki yüce felek aksi istikamette dönmekten pişman oldu."

Fuzûlî'nin matlamını, Nef'i tesdîs eder. Bu şiirde aşığın kötü hâlinin vasfı "perişan" kelimesi ile ifade edilmektedir:

Esîrin olalı bin cân ile ey şâh-ı hûbânım
Gamından kalmamıştır dilde tâb ü tende dermânım
Belâ-yı aşkın âhır çekmeden nevmîd olup cânım
Ümidim sana tutmuştum muhassal sen de sultânım
Perişân hâlin oldum sormadın hâl-i perîşânım
Gaminla derde düştüm kılmadın tedbîr-i dermânım
(Akkuş, 2018: 232)

"Ey güzeller şahım, binlerce can ile/çok isteyerek (senin) esirin olalı beri, derdinden gönülde güç, kuvvet; vücutta ise derman kalmamıştır. Canım aşk belasını çekmekten sonunda ümidini yitirmiş, kısacası ümidimi sana yöneltmişim. Sen de sultanım, perişan hâlli (aşığın) oldum, perişan hâlimi sormadın. Gaminla derde düştüm, (derdimin) çaresini eylemedin."

Perişan kelimesi ile ilgili ilginç örneklerden biri de aşağıdaki beyitte yer alır. Beyitte "perişan", hâl kelimesinin sıfatı durumundadır ve "acınacak durumda" manasına gelir. Ayrıca kelimenin "dağınık" anlamı sümbülün şekil hususiyetini akla getirmektedir:

Hüsn ü kemâlinde gülün derdi ziyâde bülbülün
Anmazsın ammâ sünbülün hâl-i perîşânın yine
(Akkuş, 2018: 281)

"Gülün kemal derecesindeki güzelliğinden dolayı bülbülün derdi çok. Lakin sümbülün perişan hâlini yine anmazsın."

Nef'i; sümbülün böyle hâli perişan ve boyunun iki büklüm olmasını, onun aklında sevgilinin saçının sevdası/siyahlığı olmasına bağlayarak hüsn-i talil sanatı yapar. Aşağıdaki dörtlükte de perişan kelimesi "zavallı" anlamını karşılamakla birlikte, kelimenin "dağınık" manası da akılda çağrışım yapmaktadır:

Olduk esîr-i nîm nigâh-ı tegâfülün
Bir kayda dahi düşmeyelim çözme kâkülün
Olmazdı böyle hâli perîşân u kaddi ham
Sevdâ-yı zülfün olmasa başında sünbülün

(Akkuş, 2018: 295)

“Umursamazlık bakışının esiri olduk. Kâkülünü çözme de bir bağa/endişeye düşmeyelim. Sümbülün başında saçının sevdası/ siyahlığı olmasa böyle hâli perişan ve boyu iki büklüm olmazdı.”

2. Akıl

“Perişan etmek” tabiri aşağıdaki beyitte “düzenini bozmak” manasıyla akılla alakalı olarak kullanılarak zihinde olumsuz bir anlam çağrıştırılmıştır:

Câm-ı mey aklın perişân etse Nefî gam değil

Dil perişân olma tek efkâr-ı gam-endûz ile

(Akkuş, 2018: 287)

“Nef’î, şarap kadehi aklını dağıtsa gam değildir. Yalnız gam biriktiren düşünceler ile gönlü kederli olma.”

3. Cemiyet-i ağyâr (başkalarının derli topluluğu/rakiplerin topluluğu)

Perişan etmek (düzenini bozmak) tabiri cemiyet-i ağyâr (rakiplerin düzeni/rakipler topluluğu) hakkında olumsuz manada kullanılıyor:

Âh ile komam dilleri zülfünde huzûra

Cemiyet-i ağyârı perişân ederim ben

(Akkuş, 2018: 276)

“Saçındaki gönüllerde ah ile huzur bırakmam. Ben rakipler topluluğunu perişan eylerim.”

4. Cemiyet-i yârân (dostların derli topluluğu/dostların topluluğu)

Perişânî kelimesi, “perişanlık” anlamına gelmektedir. Cemiyet-i yârân ise, dostların meclisi ve dostların düzeni manasını karşılayacak şekilde beyitte yer alır. Perişânî (perişanlık) tabiri dostların düzeninin bozulmasını ifade edecek şekilde olumsuz bir mana ile beyitte geçmektedir:

Ne dokunsun dil-i erbâb-ı gama zülfünde

Ne perişânî-i cem’iyet-i yârân olsun

(Akkuş, 2018: 277)

“Ne saçındaki dert sahiplerinin gönlünü tedirgin etsin ne de dostların düzeni bozulsun.”

5. Dil (gönül)

Gazelden alınan beyitte gönlün vasfı olarak perişan kelimesi kullanılmıştır. Burada kelime “hüzünlü, kederli” manasını kazanmıştır. Nef’î, yalnız gam biriktiren düşünceler ile gönlü kederli etmemesini kendine salık vermektedir:

Câm-ı mey aklın perişân etse Nefî gam değil

Dil-perişân olma tek efkâr-ı gam-endûz ile

(Akkuş, 2018: 287)

“Nef’î, şarap kadehi aklını dağıtsa bu gam değildir. Yalnız gam biriktiren düşünceler ile gönlü kederlenme.”

Divan şiirinde sevgilinin saçının niteliğinden biri perişan (dağınık) olmasıdır. Aşağıdaki beyitte özellikle bu nedenle dilin (gönlün) vasfı olarak perişan (kederli) kelimesi kullanılmaktadır. Böylece zengin bir çağrışım zihinde oluşmaktadır:

Nice bir dil gam-ı zülfünle perîşân olsun

Göreyin zülfünü ki hâk ile yeksân olsun

(Akkuş, 2018: 277)

"Daha ne zamana kadar gönül senin saçının gamıyla perişan olacak? Saçının yerle bir olduğunu/yere kadar uzandığını göreyim."

Yine aynı şekilde sevgilinin saçının konu edildiği aşağıdaki beyitte dillerin (gönüllerin) perişan (hüzünlü, kederli) olması söz konusudur:

Zülfüne kalsa perîşân eylemezdi dilleri

Anı da tahrîk eden bâd-ı sabâdır neylesin

(Akkuş, 2018: 275)

"Saçına kalsa gönülleri perişan eylemezdi. Onu da harekete geçiren sabah rüzgârıdır, ne yapsın!"

6. Evsâf (vasıflar, nitelikler)

Nef'i, Veziriazam İlyas Paşa'nın (ö.1636) kendisine yazdığı mektuba bir kaside ile karşılık verir. Aşağıya kaydedilen iki beyit bu kasideden alındı. Şair, mektup eline ulaşınca gönlü mutluluktan şaşkın bir hâldedir ki, o anda bitkin bir şekilde bu dağınıklık ve toparlanma durumunun belirtileri ortaya çıkmıştır. Yani şair hem dağılıyor hem toparlanıyor, ikisini aynı anda yaşıyor. Perişan (dağınık) ve ferâhem (toplu) kelimeleri birbirinin zıddı ve aynı zamanda tamamlayıcısı durumundadır. Bununla birlikte perişan olumsuz mana ile beyitte yer alıyor:

Anınçün destime erince nâgeh

Safâdan oldu dil ol gûne sersem

"(O mektup) elime geçince birden gönül mutluluktan şaşkına döndü."

Ki bitâbâne fi'l-hâl oldu sâdır

Bu evsâf-ı perîşân u ferâhem

"O anda bitkin bir şekilde bu dağınıklık ve toparlanma durumunun belirtileri ortaya çıktı."

7. Gîsû

Aşağıdaki beyitte "Cemiyet-i hâtır" ve "perîşân" ibareleri ile tezat sanatı yapılmıştır. Dağınık omuza dökülen uzun saçın gamının bela olduğu ifade edilir. Bu durumda perişan kavramı olumsuz bir manayı karşılar olmuştur:

Cemiyet-i hâtır mı kalır âşık olunca

İllâ gam-ı gîsû-yı perîşân ne belâdır

(Akkuş, 2018: 254)

"Âşık olunca gönlün düzeni mi kalır? Hele omuza dökülen dağınık ve uzun saçın gamı nasıl bir beladır?"

Şu beyitte de omuza dökülen uzun saçın vasfı perişan olmasıdır:

Rahne-i dağlarım itmiş idim âyine

Ser-i gîsû-yı perîşâna elim şâne idi

(Akkuş, 2018: 294)

"Yaralarımın deliğini ayna etmiş idim. Elim omuza dökülen dağınık ve uzun saçın ucuna tarak olmuştu."

8. Hâtır

Sultan Murad övgüsünde kaleme alınan kasidedeki beyitte; bir tarafta gamın, bir tarafta da zamanın azabı ve kahrının gönlünü perişan ettiği (acınacak duruma getirdiği/kederli eylediği), zamanların geçtiğini söylemektedir. Hatırın sıfatı durumunda olan perişan kelimesi olumsuz bir manada kullanılmıştır:

Gitti ol demler ki eylerdi perîşân hâtırım

Bir yana gam bir yana kahr u azâb-ı rûzgâr

(Akkuş, 2018: 73)

"Bir yanda gamın, bir yanda zamanın azabı ve kahrının gönlümü perişan ettiği o zamanlar geçti."

Perişan kelimesine olumsuz bir mananın yüklendiği beyitlerden birini de aşağıya kaydediyoruz. Nefî, eğer zamanın gamı ile gönlü perişan olmasa (hüzünlü), Sadrazam Hüsrev Paşa'nın (ö. 1632) methini dilinin böyle yazmayacağını beyan ediyor:

Olmasam ger gam-ı dehr ile perîşân-hâtır

Medhini böyle mi eylerdi zebânım tabîr

(Akkuş, 2018: 149)

"Eğer zamanın gamı ile gönlüm perişan olmasa, lisanım (Sadrazam Hüsrev Paşa'nın) methini böyle mi ifade ederdi."

Yukarıdaki beytin devamı olan beyitte şair "bu perişanlık" ibaresi ile gönlünün keder içerisinde bulunduğunu vurgular:

Bu perîşânlık ile nazma nice cür'et eder

N'ola endîşemi ma'kûl ile etsem ta'zîr

(Akkuş, 2018: 149)

"Bu zavallılık ile şiir yazmaya nasıl cesaret eder? Düşüncemin mantıklı bir şekilde özrünü bildirsem buna şaşılır mı?"

9. Kâkül

Nefî, Sultan Osman Han'ın (1618 – 1622) cülusu sebebiyle bir kaside yazar. Bu kasidede yer alan bir beyitte onun atından bahseder. (Sultan Osman Han'ın) atının o misk kokulu/renkli perçemi ile yürüyüşünü gören kimsenin, sevgilinin nazlı yürüyüşünün seyri ile perişan kâkülünü anmayacağı iddiasındadır. Sevgilinin kâkülünün vasfı olan perişan (dağınık) kelimesi beyitte olumlu bir anlam yüklenmiştir:

Gören ol perçem-i müşğîn ile reftârını anmaz

Temâşâ-yı hırâm-ı dilberi kâkül perîşânı

(Akkuş, 2018: 59)

"O misk kokulu/renkli perçem ile yürüyüşünü gören, sevgilinin nazlı yürüyüşünün seyri ile perişan kâkülünü anmaz."

Sultan Murad'ın atlarının övgüsünde yazılan kasidedeki beyitte "Dağlar Delisi" adlı atın dağınık perçemi hoş bir şekilde görüldüğü/ nazlı şekilde salındığı zaman havanın yakası misk kokusuyla dolmaktadır. Atın güzellik unsurlarından kâkülün, estetik niteliği perişan olmasıdır:

Cilve etdikçe ne dem olsa perîşân-kâkül

Pür olur nûkhet-i müşkiyle girîbân-ı hevâ

(Akkuş, 2018: 78)

"(O atın) dağınık perçemi hoş bir şekilde görüldüğü zaman havanın bağı misk kokusuyla dolar."

10. Perçem

Veziriazam Hüsrev Paşa'yı tebrik için yazdığı şiirde yer alan aşağıdaki beyitte, tabiatının şahidi/güzeli ne zaman dağınık perçemli olsa yeryüzünün baştanbaşa Çin ülkesine benzeyeceğini dillendirir. Çin kelimesinin "kıvrım" manası, perçem ile iham-ı tenasüp oluşturuyor. Beyitte perişan kelimesi perçemi niteleyen estetik bir unsur olarak görülmüştür:

Kişver-i Çine döner rûy-ı zemîn sertâser

Şâhid-i hulku ne dem olsa perîşân-perçem

(Akkuş, 2018: 149)

"(Veziriazam Hüsrev Paşa'nın) tabiatının/huyunun şahidi/güzeli ne zaman dağınık perçemli olsa yeryüzü baştanbaşa Çin ülkesine döner."

11. Rîg (kum)

Veziriazam Mehmed Paşa'nın övgüsünde bir kaside yazan Nef' i'nin iki beytini aşağıya kaydediyoruz. O, yürüdüğü remmâl kumunun tahtasında o kadar çabuk ve nazik hareket eder ki ne kum dağılmakta ne de şekiller bozulmaktadır. Perişan olmak (dağılmak, karmakarışık duruma gelmek) tabiri, kum için kullanılmaktadır:

Sıfat-ı şive-i reftârını gör ki meselâ

Olsa ger cilvegehi tahta-ı rîg-i remmâl

(Akkuş, 2018: 137)

"Remmal kumunun tahtası cilve yeri olsa işveli yürüyüşünün hâline bak ki!"

Oı kadar çâpük ü nâzik hareket eyler ki

Ne olur rîg perîşân ne bozulur eşkâl

(Akkuş, 2018: 137)

"(O Veziriazam Mehmed Paşa) o kadar çabuk ve nazik hareket eder ki ne kum dağılır ne de şekiller bozulur."

12. Tâc ve destâr

Nef’î, Şeyhülislam Mehmed Efendi övgüsünde bir bahariye kaleme almıştır. Bu şiirde yer alan aşağıdaki beyitte dış dünyadaki gerçeklikten hareketle gözleme dayalı ırmağın tasviri yapılmaktadır. Bununla birlikte şair, edebi kişiliğini konuşturmuştur. Üzerinde görünen köpük değildir, sarhoşçasına yürümekten dolayı ırmağın başından taç ve sarığı düşüp perişan (dağınık) olmuştur. Beyitte “tâc ve destâr” ile “perîşân” kelimesinin bir arada kullanılması, zihinde bir başlık çeşidi olan “perîşânî”yi çağrıştırmaktadır. Subaşı, şehir kadısının kethüdası gibi aşağı derecedeki memurların taktıkları başlığın ismidir (Pakalın, 1993: 772). İnsanlık âlemine ait unsurları, tabiata aktaran şair; perişan kelimesine beyitte olumsuz bir manada yer vermektedir:

Habâb u kef değil mestâne refât etmeden cûyun

Düşüp başından olmuşdur perîşân tâc u destârî

(Akkuş, 2018: 178)

“İrmağın (üzerinde görünen) kabarcık ve köpük değildir; o, sarhoşçasına yürümekten dolayı başından taç ve sarığı düşüp perişan (dağınık) olmuştur. Burada bir çeşit sarık olan perîşânî’ye “dağınık, özensiz sarılan sarık” de işaret ediyor.”

13. Takvîm

Veziriazam Nasûh Paşa (ö. 1614) övgüsünde kaleme alınan kasidedeki beyitte takvim kavramına olumsuz bir mana yüklemek için perişan (dağınık) ve köhne kelimeleri seçilmiştir:

Kitâb-ı cânına nisbet cerîde-i eflâk

Dokuz varaklı perîşân u köhne bir takvîm

(Akkuş, 2018: 127)

“Canının kitabına kıyasla feleklerin kayıt defteri dokuz yapraklı dağınık ve eski bir takvimdir.”

14. Turra

Veziriazam Hüseyin Paşa’nın (ö. 1622) övgüsünde kaleme alınan kasidede yer alan aşağıdaki beyitte onun atı övülür. Atın uyku sarhoşluğundan alınma düşen kâkülünün niteliği “perişan” (dağınık) kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu kelime güzelliği anlatmak için kullanılmıştır:

Sanırlar nâz-perver bir sanemdir ki hırâm eyler

Humâr-ı hâbdan olmuş perîşân turra vü perçem

(Akkuş, 2018: 145)

“Salına salına yürüyen nazlı bir put/güzel sanırlar. Uyku sarhoşluğundan dolayı kâkülü ve yelesi dağılmış, ahna düşen saç ve perçem dağınık.”

Nef’î aşağıdaki beyitte Kâim-makâm Mehmed Paşa’yı tabiattaki gözleminden yararlanarak övmektedir. Eğer rüzgârın mizacını Kâim-makâm Mehmed Paşa’nın adaleti terbiye etse sümbülün alınma düşen saçının perişanlıktan (dağınık olmaktan) emin olacağı kanaatindedir. Burada perişan kelimesinin olumsuz bir manayı yüklediği görülmektedir:

Ger mizâc-ı bâda verse adl ü dâdın terbiyet

Turra-i sünbül perîşânlıktan olurdu emîn

(Akkuş, 2018: 203)

"Eğer rüzgârın mizacına doğruluk ve adaletin terbiye verse sümbülün alınna düşen saçı perişanlıktan (dağınık olmaktan) emin olurdu."

15. Zülf

Gazelde bulunan aşağıdaki beyitte sevgili övülmektedir. Sevgilinin ayva tüyleri ile saçı şaşırtıcı bir mürettep divan sunmaktadır. Sevgilinin saçının vasfı perişan (dağınık) olmasıdır. Kelime bu manasıyla, sevgilinin estetik unsurlarından birinin vasfı olması hasebiyle, zihinde olumlu bir çağrışım yapmaktadır:

Ol hatt-ı dil-âşûb ile ol zülf-i perişân
Sunmakta acep âleme dîvân-ı müretteb
(Akkuş, 2018: 241)

"O gönlü karıştıran ayva tüyleri ile o dağınık saç, dünyaya şaşırtıcı bir mürettep/~~uyumlu~~ divan sunmaktadır."

Aşağıya kaydedilen beyitte aşüfte kelimesi özellikle seçilmiştir. Bu kelime *âşüften* "perişan olmak"tan türemiştir ve beyitte perişan kelimesi ile iham-ı tenasüp oluşturmaktadır. Perişan, sevgilinin güzellik unsurlarından saçının vasfı olarak beyitte yer alır:

Mâiliz gamzesine her ne kadar âfet ise
Hele âşüfte değil zülf-i perişânından
(Akkuş, 2018: 276)

"Her ne kadar âfet ise de dağınık saçından daha karışık olmayan yan bakışına gönlümüzü kaptırmışız."

Sevgilinin bahis konusu edildiği gazeldeki beyitte onun saçının perişanlığı (darmadağınık) boşuna değildir. Bu durum kirpiklerinin hareket etmesinden sevgiliyi titreme tutması şeklinde açıklanmıştır:

Zülfünün dahi perişanlığı bihûde değil
Neylesin lerze tutar cünbiş-i müjgânından
(Akkuş, 2018: 276)

"Saçının da dağınıklığı boş değil. Ne yapsın, kirpiklerinin hareket etmesinden onu titreme tutar."

Sonuç

Çalışmada, Nef'i'nin "perişan" kavramına yüklediği anlamlar ve kelimenin hangi kavramları vasıflandırdığı, hangi kelimelerle alakalı kullanıldığı ele alındı. İncelemeye "perişân", "perişânî", "perişânlık" kelimeleri esas alındı. *Divan*'da; "dağınık, darmadağınık, düzensiz, karmakarışık" ve "zavallı, acınacak, kederli, hüznü" anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. Perişan olmak (dağılmak, karmakarışık duruma gelmek; hüznü, kederli) ve perişan etmek (düzenini bozmak; hüznü, kederli eylemek) şeklinde yardımcı fiille kullanılan şekilleri de mevcuttur. Kavramın; ahvâl, ahvâl-i zamâne, akıl, hâl, hâtır, kâkül, perçem, rîg, tâc ve destâr, takvîm, turra, zülf ile kelimeleriyle ilgili olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Kelime; kâkül, perçem, zülf ile alakalı kullanıldığında olumlu bir anlama sahip olmuştur. Kayda değer bir husus; kelimenin turre ile ilgili iki örnekte olumlu ve olumsuz mana kazanmasıdır. Diğer örneklerde ise kelimeye olumsuz bir mana yüklenmiştir. Dikkat çekici bir özellik de Nef'i'nin, "perişân" ve "perî-şân" şeklinde, başka divan şairlerinde örneği görülebilecek cinas sanatına eserinde yer vermemesidir. Bazı örneklerde kelimenin "zavallı" manası kastedilmekle birlikte

bir diğerk mana “dağınık” da beyitteki anlam ilişkileri dolayısıyla akla gelmektedir. Böylece şair muhatabın zihninde zengin çağrışımlara kapı aralamaktadır.

Kaynakça

- Ahmet Vefik Paşa (1876), *Lehçe-i Osmânî*, İstanbul: Tab’hâne-i Âmire.
- Akkuş, Metin (2006). “Nef’î”, *DİA*, C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı., s. 523-525.
- Akkuş, Metin (2018). Nefî Divanı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?o> [Erişim Tarihi: 13.02.2019]
- Ali Nazîmâ - Reşâd (Faik) (1319/1901). *Mükemmel Osmanlı Lûgati*, İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ebuzziyâ Tevfik (1888). *Lugat-i Ebuzziyâ*, İstanbul: Matbaa-i Ebuzziyâ.
- İpekten, Haluk (2007). *Nef’î Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Ankara: Akçağ.
- Karahan, Abdülkadir (1992). *Nef’î Divanından Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kestelli, Raif Necdet (1927). *Resimli Türkçe Kamus*, İstanbul: Şark Kütüphanesi.
- Kubbealtılugatı, <http://lugatim.com/> [Son Erişim Tarihi: 13.03.2019]
- Muallim Nâcî (1322/1904). *Lûgat-ı Nâcî*, İstanbul: Asır Matbaası.
- Ocak, Fatma Tulga (1991). “Nef’î ve Eski Türk Edebiyatımızdaki Yeri”, *Ölümünün Üçyüzdellinci Yılında Nef’î*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.
- Pakalın, M. Zeki (1993). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB.
- Şemseddin Sâmi (1317/1900). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: İkdam Matbaası.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük I-II*, Ankara: TDK.